מסילת ישרים — בבאור חלקי הזהירות

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַזְּהִירוּתהִנֵּה הָרוֹצֶה לְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ, שְׁתַּיִם הֵנָּה הַהַשְׁקָפוֹת הַצְּרִיכוֹת לוֹ:

הָאַחַת, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן מַהוּ הַטּוֹב הָאֲמִתִּי שֶׁיִּבְחַר בּוֹ הָאָדָם, וְהָרַע הָאֲמִתִּי שֶׁיָּנוּס מִמֶּנּוּ.

וְהַשְּׁנִיָּה, עַל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה לִרְאוֹת אִם הֵם מִכְלַל הַטּוֹב אוֹ מִכְלַל הָרַע.

וְזֶה, בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה.

בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שׁוּם מַעֲשֶׂה מִבְּלִי שֶׁיִּשְׁקֹל אוֹתוֹ בְּמֹאזְנֵי זֹאת הַיְדִיעָה.

וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁיַּעֲלֶה לְפָנָיו זִכְרוֹן כְּלָל מַעֲשָׂיו וְיִשְׁקֹל אוֹתָם כְּמוֹ כֵן בְּמֹאזְנֵי הַמִּשְׁקָל הַזֶּה לִרְאוֹת מָה יֵּשׁ בָּם מֵהָרַע לְמַעַן יִדְחֶה אוֹתוֹ, וּמָה מִן הַטּוֹב לְהַתְמִיד בּוֹ וּלְהִתְחַזֵּק בּוֹ. וְאִם יִמְצָא בָּהֶם מִן הָרָע, אָז יִתְבּוֹנֵן וְיַחֲקֹר בְּשִׂכְלוֹ אֵיזֶה תַּחְבּוּלָה יַעֲשֶׂה לָסוּר מִן הָרַע הַהוּא וְלִטָּהֵר מִמֶּנּוּ.

וְדָבָר זֶה הוֹדִיעוּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (עירובין יג): נוֹחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא, וְעַכְשָׁו שֶׁנִּבְרָא יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְאִיכָּא דְּאָמְרֵי יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו. וְתִרְאֶה שֶׁשְּׁנֵי הַלְּשׁוֹנוֹת הֵם שְׁתֵּי אַזְהָרוֹת טוֹבוֹת וּמוֹעִילוֹת מְאֹד.

כִּי הִנֵּה הַפִּשְׁפּוּשׁ בַּמַּעֲשִׂים הוּא לַחְקֹר עַל כְּלָל הַמַּעֲשִׂים וּלְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ, הֲנִמְצָא בָּהֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ אֲשֶׁר אֵינָם הוֹלְכִים עַל פִּי מִצְוֹת ה' וְחֻקָּיו, כִּי כָל אֲשֶׁר יִמְצָא מֵאֵלֶּה יְבַעֲרֵם מִן הָעוֹלָם.

אַךְ הַמְּשְׁמוּשׁ הִיא הַחֲקִירָה אֲפִלּוּ בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים עַצְמָם, לַחְקֹר וְלִרְאוֹת הֲיֵשׁ בְּעִנְיָנָם אֵיזֶה פְּנִיָּה אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה אוֹ אֵיזֶה חֵלֶק רַע שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַהֲסִירוֹ וּלְבַעֲרוֹ.

וַהֲרֵי זֶה כִּמְמַשְׁמֵשׁ בְּבֶגֶד לִבְחֹן הַטּוֹב וְחָזָק הוּא אוֹ חָלָשׁ וּבָלוּי כֵּן יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו לִבְחֹן תְּכוּנָתָם בְּתַכְלִית הַהַבְחָנָה עַד שֶׁיִּשָּׁאֵר זָךְ וְנָקִי.

כְּלַל הַדָּבָר: יִהְיֶה הָאָדָם מְעַיֵּן עַל מַעֲשָׂיו כֻּלָּם, וּמְפַקֵּחַ עַל כָּל דְּרָכָיו שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ לְעַצְמוֹ הֶרְגֵּל רַע וּמִדָּה רָעָה, כָּל שֶׁכֵּן עֲבֵרָה וָפֶשַׁע.

וְהִנְנִי רוֹאֶה צֹרֶךְ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה מְדַקְדֵּק וְשׁוֹקֵל דְּרָכָיו דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּסּוֹחֲרִים הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר יְפַלְּסוּ תָּמִיד כָּל עִסְקֵיהֶם לְמַעַן לֹא יִתְקַלְקְלוּ, וְיִקְבַּע עִתִּים וְשָׁעוֹת לָזֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִשְׁקָלוֹ עֲרַאי, אֶלָּא בְּקִבְיעוּת גָּדוֹל, כִּי רַב הַתּוֹלָדָה הוּא.

וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוֹרוּנוּ בְּפֵרוּשׁ צֹרֶךְ הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה, וְהוּא מָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עח):

עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן – עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בְּיִצְרָם, בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ וְכוּ'.

וְזֶה, כִּי הָעֵצָה הָאֲמִתִּית הַזֹּאת, לֹא יוּכְלוּ לָתֵת אוֹתָהּ וְלֹא לִרְאוֹת אֲמִתָּתָהּ אֶלָּא אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִתַּחַת יַד יִצְרָם וּמָשְׁלוּ בּוֹ. כִּי מִי שֶׁהוּא עֲדַיִן חָבוּשׁ בְּמַאֲסַר יִצְרוֹ, אֵין עֵינָיו רוֹאוֹת הָאֱמֶת הַזֹּאת וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַכִּירָהּ, כִּי הַיֵּצֶר מְסַמֵּא אֶת עֵינָיו מַמָּשׁ, וְהִנֵּה הוּא כְּהוֹלֵךְ בַּחֹשֶׁךְ שֶׁיֵּשׁ לְפָנָיו מִכְשׁוֹלוֹת וְאֵין עֵינָיו רוֹאוֹת אוֹתָם.

וְהוּא מָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פג): תְּשֻׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה (תהלים קד), זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁדּוֹמֶה לַלַּיְלָה.

וְהָבֵן כַּמָּה נִפְלָא הַמַּאֲמָר הָאֲמִתִּי הַזֶּה לְמִי שֶׁמַּעֲמִיק לְהָבִין בּוֹ. כִּי הִנֵּה חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה שְׁנֵי מִינֵי טָעוּיוֹת אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּגְרֹם לְעֵין הָאָדָם: אוֹ יְכַסֶּה אֶת הָעַיִן עַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה מַה שֶּׁלְּפָנָיו כְּלָל, אוֹ שֶׁיַּטְעֶה אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּרְאֶה עַמּוּד כְּאִלּוּ הוּא אָדָם,

וְאָדָם כְּאִלּוּ הוּא עָמוּד.

כֵּן חָמְרִיּוּת וְגַשְׁמִיּוּת הָעוֹלָם הַזֶּה, הִנֵּה הוּא חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה לְעֵין הַשֵּׂכֶל, וְגוֹרֵם לוֹ שְׁתֵּי טָעוּיוֹת:

הָאַחַת אֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ שֶׁיִּרְאֶה הַמִּכְשׁוֹלוֹת שֶׁבְּדַרְכֵי הָעוֹלָם

וְנִמְצָאִים הַפְּתָאִים הוֹלְכִים לָבֶטַח וְנוֹפְלִים וְאוֹבְדִים מִבְּלִי שֶׁהִגִּיעָם פַּחַד תְּחִלָּה. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ד): דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשְׁלוּ, וְאוֹמֵר (שם כב): עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ, וְאוֹמֵר (שם יד): וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ, כִּי לִבָּם בָּרִיא לָהֶם כְּאוּלָם, וְנוֹפְלִים טֶרֶם יֵדְעוּ מֵהַמִּכְשׁוֹל כְּלָל.

וְהַטָּעוּת הַשְּׁנִיָּה וְהִיא קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה הִיא שֶׁמַּטְעֶה רְאִיָּתָם עַד שֶׁרוֹאִים הָרַע כְּאִלּוּ הוּא מַמָּשׁ טוֹב, וְהַטּוֹב כְּאִלּוּ הוּא רַע, וּמִתּוֹךְ כָּךְ מִתְחַזְּקִים וּמַחֲזִיקִים מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים. כִּי אֵין דַּי שֶׁחָסְרָה מֵהֶם רְאִיַּת הָאֱמֶת לִרְאוֹת הָרָעָה אֲשֶׁר נֶגֶד פְּנֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה לָהֶם לִמְצוֹא רְאָיוֹת גְּדוֹלוֹת וְנִסְיוֹנוֹת מוֹכִיחִים לְסִבָּרוֹתֵיהֶם הָרָעוֹת וּלְדֵעוֹתֵיהֶם הַכּוֹזְבוֹת,

וְזֹאת הִיא הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַמְּלַפֶּפְתָּם וּמְבִיאָתָם אֶל בְּאֵר שַׁחַת. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו): הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן וְגוֹ'

וְכָל זֶה מִפְּנֵי הֱיוֹתָם תַּחַת הַחֹשֶׁךְ וּכְבוּשִׁים הֵמָּה תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת יִצְרָם. אַךְ אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִן הַמַּאֲסָר הַזֶּה, הֵם רוֹאִים הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וְיכוֹלִים לְיַעֵץ שְׁאָר בְּנֵי אָדָם עָלָיו.

הָא לְמָה זֶה דּוֹמֶה? לְגַן הַמְּבוּכָה, הוּא הַגַּן הַנָּטוּעַ לְצְחוֹק, הַיָּדוּעַ אֵצֶל הַשָּׂרִים, שֶׁהַנְּטִיעוֹת עֲשׂוּיוֹת כְּתָלִים כְּתָלִים, וּבֵינֵיהֶם שְׁבִילִים רַבִּים נְבָכִים וּמְעֹרָבִים, כֻּלָּם דּוֹמִים זֶה לָזֶה,

וְהַתַּכְלִית בָּם הוּא לְהַגִּיעַ אֶל אַכְסַדְרָה אַחַת שֶׁבְּאֶמְצָעָם. וְאָמְנָם הַשְּׁבִילִים הָאֵלֶּה מֵהֶם יְשָׁרִים וּמַגִּיעִים בֶּאֱמֶת אֶל הָאַכְסַדְרָה, וּמֵהֶם מַשְׁגִּים אֶת הָאָדָם וּמַרְחִיקִים אוֹתוֹ מִמֶּנָּה.

וְאָמְנָם הַהֹלֵךְ בֵּין הַשְּׁבִילִים הוּא לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וְלָדַעַת כְּלָל אִם הוּא בַּשְּׁבִיל הָאֱמִתִּי אוֹ בַּכּוֹזֵב, כִּי כֻּלָּם שָׁוִים וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לְעֵין הָרוֹאֶה אוֹתָם. אִם לֹא שֶׁיֵּדַע הַדֶּרֶךְ בִּבְקִיאוּת וּטְבִיעוּת עַיִן שֶׁכְּבָר נִכְנַס בָּם וְהִגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית שֶׁהוּא הָאַכְסַדְרָה.

וְהִנֵּה הָעוֹמֵד כְּבָר עַל הָאַכְסַדְרָה הוּא רוֹאֶה כָּל הַדְּרָכִים לְפָנָיו וּמַבְחִין בֵּין הָאֱמִתִּיִּים וְהַכּוֹזְבִים, וְהוּא יוּכַל לְהַזְהִיר אֶת הַהוֹלְכִים בָּם, לוֹמַר: זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ!

וְהִנֵּה, מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַאֲמִין לוֹ, יַגִּיעַ לַמָּקוֹם הַמְיֻעָד. וּמִי שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהַאֲמִין וְיִרְצֶה לָלֶכֶת אַחַר עֵינָיו, וַדַּאי שֶׁיִּשָּׁאֵר אוֹבֵד וְלֹא יַגִּיעַ אֵלָיו.

כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה: מִי שֶׁעַדַיִן לֹא מָשַׁל בְּיִצְרוֹ, הוּא בְּתוֹךְ הַשְּׁבִילִים, לֹא יוּכַל לְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם. אַךְ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ אֶל הָאַכְסַדְרָה, שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִן הַשְּׁבִילִים וְרָאוּ כָּל הַדְּרָכִים לְעֵינֵיהֶם בְּבֵרוּר, הֵם יְכוֹלִים לְיַעֵץ לְמִי שֶׁיִּרְצֶה לִשְׁמֹעַ, וַאֲלֵיהֶם צְרִיכִים אָנוּ לְהַאֲמִין.

וְאָמְנָם מָה הִיא הָעֵצָה שֶׁהֵם נוֹתְנִים לָנוּ? בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן, בּוֹאוּ וְנִחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כִּי כְּבָר הֵם נִסּוּ וְרָאוּ וְיָדְעוּ שֶׁזֶּה לְבַדּוֹ הוּא הַדֶּרֶךְ הָאֱמִתִּי לְהַגִּיעַ הָאָדָם אֶל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הוּא מְבַקֵּשׁ וְלֹא זוּלַת זֶה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת מִתְבּוֹנֵן בְּשִׂכְלוֹ תָּמִיד בְּכָל זְמַן וּבְזְמַן קָבוּעַ לוֹ בְּהִתְבּוֹדְדוֹ, מָה הוּא הַדֶּרֶךְ הָאֱמִתִּי לְפִי חֹק הַתּוֹרָה שֶׁהָאָדָם צָרִיךְ לֵילֵךְ בּוֹ. וְאַחַר כָּךְ יָבוֹא לְהִתְבּוֹנֵן עַל מַעֲשָׂיו אִם הֵם עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אִם לֹא, כִּי עַל יְדֵי זֶה וַדַּאי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ נָקֵל לְטַהֵר מִכָּל רַע וּלְיַשֵּׁר כָּל דְּרָכָיו. וּכְמוֹ שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי ד): פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶיךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכּוֹנוּ, וְאוֹמֵר (איכה ג): נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד ה'.